

ПРИНЦИП РІВНОСТІ ЯК ЗАГАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Принцип рівності — ключовий у системі принципів правового статусу особи в демократичному суспільстві. Він покликаний забезпечити однакові умови реалізації всіх прав і свобод усіма людьми, запобігти дискримінації або, навпаки, створенню необґрунтованих привілеїв для окремих осіб або соціальних груп [4, с. 436]. У праві Європейського Союзу (далі — ЄС) принцип рівності (недискримінації) полягає у забороні нерівного ставлення до ситуацій, які можуть бути порівняні, або рівне ставлення до нерівних ситуацій, якщо подібне відношення не може бути виправдане об'єктивними причинами.

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі принцип рівності розглядається переважно в контексті дослідження загальних принципів права як провідного джерела права ЄС. Зокрема, дослідженню джерел права ЄС у своїх працях приділяли увагу такі вчені, як С. Кашкін, Л. Луць, В. Кернз, В. Муравйов, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, Р. Петров, А. Тагам, Ю. Шемшученко та ін. Водночас, аналіз безпосередньо принципу рівності як загального принципу права ЄС сприятиме більш комплексному і ґрунтовному розумінню тих правових форм, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин у межах ЄС.

Поняття рівності притаманне значній кількості положень установчих актів ЄС, як загальних, так і спеціальних [3, с. 104-105]. Так, у ст. 9 Розділу II (Положення про демократичні принципи) Договору про ЄС в редакції Лісабонського договору 2007 р. визначається: «Здійснюючи свою діяльність, Союз дотримується принципу рівності щодо своїх громадян, які користуються однаковою увагою з боку його інститутів, органів та установ». Про принцип рівності йдеться також у Договорі про функціонування ЄС в редакції Лісабонського договору 2007 р.: «У всіх видах своєї діяльності Союз прагне усунути нерівність та сприяти рівності чоловіків і жінок» (ст. 8 Частини першої «Принципи»); «При визначенні та здійсненні своєї політики та діяльності Союз прагне боротися з будь-якою дискримінацією за ознаками статі, раси або етнічного походження, релігії чи переконань, інвалідності, віку або сексуальної орієнтації» (ст. 10 Частини першої «Принципи») [10].

Принцип рівності закріплено також в Хартії ЄС про основні права 2000 р. в редакції Лісабонського договору 2007 р. Йому присвячено окремий Розділ III, який так і іменується «Рівність».

Якщо проаналізувати вищенаведені положення, що гарантують рівність у праві ЄС, можна дійти висновку, що більшість із них включає ряд елементів, відомих конституційним актам демократичних європейських держав, зокрема, й України. Крім того, як свідчать установчі акти цього міждержавного об'єднання, в праві ЄС даний принцип розглядається у декількох аспектах: юридичному, соціальному та політичному.

Юридична рівність означає рівність у правах. Цей аспект принципу рівності визначено у ст. 20 Хартії ЄС про основні права: «Усі рівні перед законом». Разом з тим, слід відзначити, що в Хартії ЄС про основні права здійснюється спроба реалізувати певні засади не тільки юридичної, а й фактичної рівності. Робиться це, передусім, з метою попередження дискримінації та забезпечення дотримання прав певних груп населення, що потребують підвищеного захисту та уваги (діти, інваліди тощо) [2, с. 346].

Соціальна рівність, тобто рівність людей незалежно від належності до певної соціальної групи або категорії, у тому числі, незалежно від статі, раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження, мови, віросповідання, переконань, політичних та інших поглядів, належності до національної меншини, майнового стану, наявності інвалідності, віку чи сексуальної орієнтації.

Принцип соціальної рівності як недопустимість дискримінації залежно від вищезазначених або інших ознак визначено у ст. 21 (1) Хартії ЄС, а також у ст. 18, 19 Договору про ЄС, які уповноважують Раду ЄС ухвалювати законодавчі акти та інші заходи, спрямовані на боротьбу з такою дискримінацією.

На підставі ст. 19 Договору про ЄС Радою ЄС було ухвалено ряд директив, зокрема: «Про реалізацію принципу рівності між людьми незалежно від раси або етнічного походження» (Директива 2000 / 43 / ЄС від 29 червня 2000 р.) [8], «Про створення спільних стандартів для підтримки рівності у сфері зайнятості та праці» (Директива 200 / 78 / ЄС від 27 листопада 2000 р.) [9] тощо.

Одним із найбільш розвинених елементів принципу соціальної рівності є гендерна рівність. По-суті, принцип рівності жінок і чоловіків є конкретизацією принципу соціальної рівності, але в силу його значної актуальності, а також через глибоке історичне коріння дискримінації жіноцтва в межах багатьох правових систем, і в праві ЄС, зокрема, визначається як окреме нормативне положення. Рівність жінок і чоловіків є водночас цінністю (ст. 2 Договору про функціонування ЄС) і принципом діяльності ЄС (ст. 3 (3) Договору про функціонування ЄС). Крім того, Договір про ЄС містить спеціальну норму про рівність жінок і чоловіків у питаннях оплати праці; на реалізацію цих положень інститутами ЄС розроблено відповідне законодавство та сформовано прецедентну практику.

Як загальноправовий принцип рівність жінок і чоловіків закріплено у ст. 23 Хартії ЄС про основні права. Вона «має бути забезпечена в усіх сферах, у тому числі в сфері зайнятості, трудової діяльності та оплати праці».

Першу норму щодо рівності статей було внесено у Договір про заснування ЄС 1957 р. з економічних і соціальних міркувань (колишня ст. 119). Нині це положення міститься у Договорі про функціонування ЄС [10]. Зокрема, ст. 153 (1(i)) та ст. 157 закріплюють, що «Союз підтримує та доповнює діяльність держав-членів у сфері рівності чоловіків та жінок щодо їх можливостей на ринку праці та ставлення до них на робочому місці»; «кожна держава-член забезпечує застосування принципу рівної платні робітникам чоловічої та жіночої статі за однакову роботу». Відповідно до цієї статті, «під заробітною платнею розуміють звичайну базову або мінімальну оплату праці або будь-яку іншу винагороду у грошовому еквіваленті або у натуральному вигляді, яку отримує робітник прямим або непрямым чином від роботодавця за виконану роботу».

Однакова платня без статевої дискримінації означає: по-перше, що оплата за однакову роботу повинна розраховуватися на підставі однієї одиниці виміру; по-друге, що погодинна оплата має бути однаковою за однакову роботу [5, с. 286-287].

Ці положення відображають скоріше економічні, ніж соціальні міркування. Зокрема, Франція, у національному законодавстві якої закріплений принцип однакової платні, мала намір забезпечити рівні зобов'язання для усіх держав-членів ЄС, тобто залежність вартості робочої сили в усіх державах-членах від однакових чинників.

Пізніше економічні мотиви ст. 119, що обумовлювалися необхідністю уникнення несприятливої конкуренції або «соціального демпінгу», змінилися на соціально орієнтовані, коли рівність статей почали розглядати як фундаментальне право. Проте держави-члени не дотримувалися своїх зобов'язань щодо зменшення різниці в оплаті впродовж перехідного періоду, який закінчився 1 січня 1962 р. Європейська комісія, як провідний контрольний інститут, спостерігала за цим, проте їй не вдавалося вжити будь-яких заходів тиску. Тільки 10 років потому у справі Defrenne [7], Суд ЄС вперше заявив про порушення державою ст. 119.

Справа полягала у наступному. Габріель Дефрен працювала стюардесою у бельгійській авіакомпанії САБЕНА. Відповідно до її контракту, вона мала піти на пенсію у віці 40 років, тоді як бортпроводники чоловічої статі у цьому віці не виходили на пенсію. Крім того, виявилось, що вона хоча і була старшою стюардесою, отримувала зарплатню меншу, ніж чоловіки. Жінки отримували також меншу, ніж чоловіки, пенсію. Останнє стало підставою для першого позову до Суду ЄС, який постановив, що Договір про заснування ЄС (нині Договір про функціонування ЄС) не врегульовує питання щодо державних пенсій. Після цього безуспішного позову проти Бельгії пані Дефрен мала ще два судові процеси зі своїм роботодавцем — компанією САБЕНА: перший — стосовно зарплатні і другий — щодо різниці у пенсійному віці. Остання з цих справ також була програна у зв'язку з тим, що скарги позивача стосувалися скоріше умов праці, ніж оплати. Водночас, пані Дефрен виграла справу відносно зарплатні.

Необхідно зазначити, що право ЄС розрізняє пряму і побічну нерівність (дискримінацію). Пряма дискримінація має місце, коли ставлення до працівників різної статі відрізняється на шкоду одного з них. У випадках побічної дискримінації різниця базується на інших підставах, проте насправді діє як дискримінація за статевою ознакою. Навіть у вищерозглянутій справі Defrenne Суд ЄС визнав, що ст. 119 поширюється як на пряму, так і на побічну дискримінацію. Побічна дискримінація включає також випадки, кили вона зовсім не приховується, саме тому, що не є метою. Таке неоднакове

ставлення може бути навіть ненавмисним, оскільки відповідає традиційно усталеній трудовій практиці (тобто заборона стосується ненавмисних актів побічної дискримінації — наявність чи відсутність наміру статевої дискримінації не має значення).

Забороняється також дискримінація, пов'язана з неоднаковим ставленням не тільки до чоловіків та жінок, а й до окремих груп жінок (наприклад, вагітних) стосовно всіх інших жінок та чоловіків.

Тягар доказів щодо системи оплати праці, відповідно до права ЄС, покладається на роботодавця. При цьому, система класифікації основних ставок складається з основних ставок зарплатні, які доповнюються роботодавцем відповідно до критеріїв гнучкості, професійної підготовки та трудового стажу, згідно зі ст. 119.

Таким чином, однакове ставлення в праві ЄС розкривається через такі критерії: працевлаштування, професійна підготовка, умови роботи та обставини звільнення [5, с. 287-301].

Разом з тим, зазначена норма щодо статевої рівності містить застереження, яке дозволяє збереження або створення особливих переваг «на користь статі, що недостатньо представлена», наприклад квот для жінок у представницьких органах чи в системі державної служби [4, с. 436-438].

Політична рівність, тобто рівність незалежно від державної належності (громадянства). Принцип рівності між громадянами різних країн ЄС є важливою умовою побудови єдиного економічного, а також політичного і правового простору в межах всієї його території. Цей принцип в формі «заборони будь-якої дискримінації за ознакою належності до певного громадянства» було закріплено ще в первинній редакції Договору про заснування Європейського співтовариства (нині ст. 18 Договору про функціонування ЄС). Його також відтворено у ст. 21 (2) Хартії ЄС про основні права.

Даний елемент принципу рівності, на відміну від вищезазначених, визнається в праві ЄС з деякими застереженнями. По-перше, політична рівність гарантована тільки «в сфері застосування Договору про ЄС та Договору про функціонування ЄС, без шкоди спеціальним положенням цих Договорів». Відповідно, громадяни однієї держави-члена, що мешкають або перебувають в інших державах-членах, прирівнюються до місцевих громадян не у всіх сферах суспільного життя, а лише в тих, які врегульовані правом ЄС. Наприклад, згідно з Договором про ЄС та Хартією ЄС про основні права їм гарантовані активне і пасивне виборче право на виборах до Європейського парламенту та органи місцевого самоврядування. Щодо виборів до національних парламентів, то за загальним правилом, в них можуть приймати участь тільки громадяни конкретної держави, а громадяни інших країн ЄС, що мешкають у цій державі, аналогічних прав не мають, оскільки відповідні суспільні відносини не належать до сфери регулювання права ЄС.

По-друге, політична рівність, як правило, поширюється тільки на громадян ЄС.

Громадяни третіх країн (у тому числі України) на території ЄС користуються рівними правами з громадянами ЄС, якщо це прямо передбачено нормами права ЄС або національного права держав-членів. Наприклад, згідно зі ст. 15 (3) Хартії ЄС про основні права, громадянам третіх країн, які на законних підставах працюють на території держав-членів, мають бути забезпечені рівні з громадянами ЄС умови праці [4, с. 438]. Відповідні положення містяться також в Угоді про партнерство та співробітництво між ЄС та їх державами-членами і Україною (далі — УПС) [6]. Так, у ст. 24 УПС передбачається, що «ЄС та його держави-члени намагаються забезпечити, щоб статус українських громадян, які на законних засадах працюють на території держави-члена, не допускав ніякої дискримінації з причин громадянства стосовно умов праці, винагороди за працю або звільнення з роботи у порівнянні з їх власними громадянами». Україна, в свою чергу, «намагатиметься забезпечити громадянам держав-членів, які на законних засадах працюють на території України, ставлення, вільне від будь-якої дискримінації з причин громадянства стосовно умов праці, винагороди за працю або звільнення з роботи у порівнянні зі своїми власними громадянами».

Використані джерела:

1. *Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями.* — М.: Инфра-М, 2010. — 698 с.
2. *Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: [учебник] / [отв. ред. Л. М. Ентино].* — [3-е изд., пересмотр. и доп.]. — М.: Норма: ИНФРА-М, 2011. — 960 с.
3. *Кернз В.* Вступ до права Європейського Союзу / В. Кернз; [пер. з англ.]. — К.: Знання, 2003. — 381 с.
4. *Право Европейского Союза: [учебник] / [под ред. С.Ю. Кашкина].* — М.: Юрайт, 2010. — 1119 с.

5. *Tatam A.* Право Європейського Союзу / А. Татам; [пер. з англ.]. — К.: Абрис, 1998. — 424 с.
6. *Україна — Європейський Союз: зібрання міжнародних договорів та інших документів (1991-2009)* / [за заг. ред. С.О. Камішева]. — К.: Юстиніан, 2010. — 608 с.
7. *Case 147 / 77, Defrenne v. SABENA* [1978] ECR 1365.
8. *OJ. L 180.* — 19.07.2000. — P. 22.
9. *OJ. L 373.* — 21.12.2004. — P. 37.
10. *Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007* // Official Journal of the European Union [English edition]. — 2007. — C-306 / 01.

Стрельцова О. В. Принцип рівності як загальний принцип права Європейського Союзу.

У роботі аналізується принцип рівності як один із загальних принципів права Європейського Союзу та провідне джерело права цього міждержавного об'єднання. Визначається, що даний принцип розглядається у декількох аспектах: юридичному, соціальному та політичному. Юридична рівність означає рівність усіх у правах (перед законом). Соціальна рівність означає недопустимість дискримінації за ознаками належності до певної соціальної групи або категорії, у тому числі, незалежно від статі, раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження, мови, віросповідання, переконань, політичних та інших поглядів, належності до національної меншини, майнового стану, наявності інвалідності, віку чи сексуальної орієнтації. Аналізуються законодавчі положення та прецедентна практика Суду ЄС, які закріплюють гендерну рівність (рівність жінок і чоловіків), як самостійну та вагомую складову принципу соціальної рівності. Політична рівність означає рівність незалежно від державної належності (громадянства). Зазначається, що даний аспект принципу рівності, на відміну від інших, визнається в праві ЄС з деякими застереженнями. По-перше, політична рівність гарантована тільки в сфері застосування Договору про ЄС та Договору про функціонування ЄС, без шкоди спеціальним положенням цих Договорів. Відповідно, громадяни однієї держави-члена, що мешкають або перебувають в інших державах-членах ЄС, прирівнюються до місцевих громадян не у всіх сферах суспільного життя, а лише в тих, які врегульовані правом ЄС. По-друге, політична рівність, як правило, поширюється тільки на громадян ЄС.

Ключові слова: принцип рівності, право Європейського Союзу, юридична рівність, соціальна рівність, гендерна рівність, політична рівність.

Стрельцова О. В. Принцип равенства как общий принцип права Европейского Союза.

В работе анализируется принцип равенства как один из общих принципов права Европейского Союза и ключевой источник права этого межгосударственного объединения. Определяется, что данный принцип рассматривается в нескольких аспектах: юридическом, социальном и политическом. Юридическое равенство означает равенство всех в правах (перед законом). Социальное равенство означает недопустимость дискриминации по признаку принадлежности к определенной социальной группе или категории, в том числе, независимо от пола, расы, цвета кожи, этнического или социального происхождения, языка, вероисповедания, убеждений, политических и других взглядов, принадлежности к национальному меньшинству, имущественного состояния, наличия инвалидности, возраста или сексуальной ориентации. Анализируются законодательные положения и прецедентная практика Суда ЕС, которые закрепляют гендерное равенство (равенство мужчин и женщин), как самостоятельную и важную составляющую принципа социального равенства. Политическое равенство означает равенство независимо от государственной принадлежности (гражданства). Указывается, что данный аспект принципа равенства, в отличие от других, признается в праве ЕС с некоторыми оговорками. Во-первых, политическое равенство гарантировано только в сфере применения Договора о ЕС и Договора о функционировании ЕС, без ущерба специальным положениям этих Договоров. Соответственно, граждане одного государства-члена, которые проживают или пребывают в других государствах-членах ЕС, приравниваются к местным гражданам не во всех сферах общественной жизни, а только в тех, которые урегулированы правом ЕС. Во-вторых, политическое равенство, как правило, распространяется только на граждан ЕС.

Ключевые слова: принцип равенства, право Европейского Союза, юридическое равенство, социальное равенство, гендерное равенство, политическое равенство.

Streltsova O. Principle of equality as a general principle of European Union law.

This Article stipulates the Principle of equality as one of general principles of European Union law and leading source of law of this intergovernmental association. It is determined that this principle is examined in a few aspects: legal, social and political. Legal equality means equality all in the rights. Social equality means impermissibility of discrimination depending on belonging to certain task force or category, including, not dependency upon sex, race, color of skin, ethnic or social origin, language, religion, persuasions, political and other looks, belonging to the national minority, property position, presence of disability, age or sexual orientation. Statutory provisions and precedent practice are analysed Ships of EU, which fasten gender equality (equality of women and men) as independent and important constituent of principle of social equality. Political equality means equality regardless of state belonging (citizenships). Specified, that this aspect of principle of equality, unlike other, confesses in a right of EU with some reservations. At first, political equality is assured only in the field of application of Treaty of EU and Treaty of functioning of EU, without a damage to application of the special positions of these Treaties. Accordingly the citizens of one state-member, which live or are on territory of other states-members of EU, are equated with local citizens not in all spheres of public life, and only in those which are regulated EU law. Secondly, political equality spreads, as a rule, only on the citizens of EU.

Key words: principle of equality, European Union law, legal equality, social equality, gender equality, political equality.

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ

Існування будь-якого державно-організованого суспільства неможливе без упорядкування соціальних зв'язків та відносин, що знаходяться в ньому. Будь-яка держава прагне до того, щоб суспільні відносини склалися і розвивалися відповідно до встановлених нею юридичних норм.

Правопорядок — це порядок, що заснований на праві, тобто система відносин, що охороняються, захищаються, регулюються правом.

Поняття «правопорядок» складається із двох слів «право» і «порядок», що досить чітко передають сутність явища. Призначення права — вносити певний порядок у взаємовідносини між людьми та їх об'єднаннями. Тому правопорядок виступає як стан урегульованості суспільних відносин.

На думку М. Матузова та О. Малько, характер, рівень, зміст, функціонування та забезпечення правопорядку залежить від того як тлумачиться право [1, с. 433-434]. Якщо під правом розуміти ідею справедливості, свободи, моральності, гуманізму, загальнодемократичні принципи («неписане право»), тоді і поняття правового порядку буде розмитим, аморфним і нестійким. У цьому випадку складається ілюзія неов'язковості дотримання законів та інших правових приписів, а достатньо дотримуватися певних поглядів, переконань.

Якщо під правом розуміти чіткі, формально визначені і обов'язкові для всіх юридичні норми, що виходять від публічної влади та виражають вказані вище цінності («писане право»), відповідно з'являється реальна можливість встановлення в суспільстві порядку і стабільності, їх забезпечення, гарантованості. Отже, якщо суб'єкти суспільних відносин погоджують свою поведінку з вимогами правових норм, ми отримуємо правопорядок.

Більшість теоретиків і практиків підтримують другий варіант інтерпретації права, наголошуючи на тому, що основою правового порядку є правова поведінка громадян та їх об'єднань.

Значний внесок у дослідження поняття та ознак правового порядку внесли роботи відомих вітчизняних та російських вчених, зокрема: С. Алексєєва, С. Бобровник, А. Венгерова, М. Байтіна, Д. Керимова, М. Козюбри, М. Коркунова, Н. Крестовської, А. Крижанівського, В. Лазарева, О. Лейста, О. Лукашевої, О. Малько, Г. Мальцева, М. Марченка, Л. Матвєєвої, П. Недбайла, В. Нерсєсянца, Н. Оніщенко, Н. Паріної, П. Рабіновича, В. Сіренка, О. Скакун, Л. Явича тощо.

Метою даної статті є удосконалення визначення поняття «правовий порядок», шляхом з'ясування його суттєвих ознак.

Значення правових понять походить із їх властивості відображати найбільш важливі сторони об'єктів та явищ дійсності. Поняття розкриваються за допомогою (визначень) дефініцій. Результатом визначення поняття є текстова конструкція. Розкривається зміст поняття шляхом перерахування найважливіших ознак. Обсяг поняття утворює сукупність предметів (об'єктів), що володіють його ознаками. Зміст й обсяг поняття пов'язані між собою. Чітко зафіксований зміст веде до уявлення про обсяг і навпаки [2].

Надумку Н. Пархоменко, аналіз терміна «поняття» дозволяє правильно визначити його обсяг та зміст. Поняття — форма мислення, що відображає певну множину однорідних предметів або явищ дійсності у спільних для них суттєвих ознаках. Під ознакою розуміється те, що характеризує відображуваний предмет або явище, у чому воно виявляється і сприймається; ознаки розкривають властивості, якості та взаємовідношення відповідних явищ. При цьому необхідно зазначити, що в понятті неможливо відобразити всі ознаки. По-перше, тому, що їх дуже багато, а по-друге, що існують такі ознаки одного явища, охоплені даним поняттям, що не збігатимуться з ознаками інших явищ, які охоплюються тим самим поняттям [3, с. 35].

У сучасній юридичній літературі поняття «правовий порядок» визначаються як:

- об'єктивно зумовлений стан соціального життя, що характеризується внутрішньою узгодженістю та упорядкованістю системи правових зв'язків, заснованих на реалізації демократичних, гуманістичних принципів і нормативних засадах права і законності; прав, свобод і обов'язків всіх суб'єктів [4, с. 563];
- відносно усталену і мінливу картину правового буття суспільства, яка утворюється домінуванням у ньому правозначущої поведінки і правових відносин, що ґрунтуються на цінностях свободи, справедливості